



مؤسسه مطالعات پژوهش‌های بازرگانی

پایش تحولات تجاری (شماره ۹) (آخرین وضعیت اقتصاد و تجارت جهان و ایران)

آنچه خواهید خواند...

- ۱- مقدمه
- ۲- روند تجارت جهانی در فصل دوم ۲۰۲۱
- پایان روند شتابنده رشد تجارت جهانی پس از کاهش تبعات منفی شیوع بحران کرونا
- ۳- پیش‌بینی‌های اخیر از آینده تجارت جهانی
- پیش‌بینی روند تجارت جهانی تا سال ۲۰۲۲
- پیش‌بینی روند تجارت جهانی طی دهه‌های ۲۰۳۰ و ۲۰۴۰
- ۴- تجارت واکسن کرونا
- الگوی تجارت واکسن قبل و بعد از همه‌گیری
- ۵- آخرین اقدامات تجاری کشورها
- ۶- اثرات بلندمدت همه‌گیری بر حمایت‌گرایی تجاری
- ۷- تحولات تجاری ایران
- ۸- جمع‌بندی
- ۹- منابع

چکیده

پایان روند شتابنده رشد تجارت جهانی در فصل دوم ۲۰۲۱ پس از کاهش تبعات منفی شیوع بحران کرونا

- صادرات کالایی جهان در فصل دوم سال ۲۰۲۱، در حدود ۰٫۹ درصد افزایش یافت و بیشترین رشد در آمریکای جنوبی و مرکزی (۶٫۵ درصد) و اروپا (۱٫۳ درصد) ثبت شده است. سایر مناطق نیز رشد مثبت صادرات را در سه ماهه قبل ثبت کردند؛ به غیر از آسیا که رشد منفی ۰٫۶ درصد را به ثبت رسانده است.
- در بخش واردات کالایی جهان، همه مناطق در سه ماهه دوم سال ۲۰۲۱ رشد مثبت را ثبت کردند.
- حجم تجارت جهانی در ژوئیه ۲۰۲۱ نیز نسبت به ماه ژوئن ۰٫۹ درصد کاهش یافت. با این کاهش، تجارت جهانی برای اولین بار پس از بهبود روند تجارت از زمان شیوع همه‌گیری، منفی ۰٫۴ درصد شده است.

پیش‌بینی‌ها از آینده تجارت جهانی

- طبق برآوردهای سازمان تجارت جهانی، به دلیل پایین بودن میزان رشد در سال ۲۰۲۰، رشد سالانه سه ماهه دوم سال ۲۰۲۱، در حدود ۲۲ درصد بوده است؛ اما پیش‌بینی می‌شود این رقم در سه ماهه سوم به ۱۰٫۹ درصد و در سه ماه چهارم به ۶٫۶ درصد برسد.



- طی دهه‌های ۲۰۳۰ و ۲۰۴۰، حجم تجارت جهانی مطابق با رشد تولید ناخالص داخلی جهانی افزایش می‌یابد. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ ارزش تجارت جهانی بر حسب دلار حدود ۱۰۰ تریلیون دلار باشد، در حالی که در سال ۲۰۱۹، حدود ۲۴ تریلیون دلار بوده است (افزایش ۳۰۰ درصدی).
- سهم بخش خدمات در تجارت تا سال ۲۰۳۰ از ۲۵ درصد به ۲۸ درصد افزایش می‌یابد. در مقابل انتظار می‌رود که تقاضا برای نفت و گاز به واسطه گذار سبز، کند شود. رشد بالای بهره‌وری باعث کاهش قیمت‌ها و در نتیجه کاهش ارزش دلاری تولید در بخش پوشاک و تولید می‌شود و این امر منجر به کاهش سهم این بخش‌ها در تجارت جهانی خواهد شد.

تجارت واکسن کرونا

- طبق برآورد بانک جهانی، در راستای کنترل همه‌گیری، تولید و عرضه ۱۱ میلیارد دوز واکسن امری ضروری خواهد بود. برای رفع چالش‌های موجود در این مسیر، بازبینی و حذف فوری محدودیت‌های غیر ضروری موجود، کنترل هرگونه محدودیت صادراتی جدید، عدم تجاوز مدت زمان محدودیت‌های صادراتی از حداکثر سه ماه، اشتراک تجربیات در حوزه اقدامات تسهیل‌کننده تجارت و حذف یا کاهش موقت تعرفه‌های کالاهای مرتبط با کنترل همه‌گیری از سوی تعدادی از کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی در پیش‌نویس اعلامیه‌ای در ۳۰ ژوئن ۲۰۲۱ اعلام شده است.

الگوی تجارت واکسن قبل و بعد از همه‌گیری

- پیش از همه‌گیری، اتحادیه اروپا بزرگترین تولیدکننده واکسن در جهان، هم از نظر حجم (۴۴ درصد از کل صادرات جهانی) و هم از نظر ارزش (۶۰٫۳ درصد) بوده است.
- ایالات متحده با سهم ۲۲ درصدی، دومین صادرکننده بزرگ واکسن از نظر ارزش پیش از همه‌گیری محسوب می‌شود.
- هند نیز پیش از همه‌گیری، دومین صادرکننده بزرگ واکسن از نظر حجم (۲۴٫۷ درصد از کل صادرات جهانی) بود و از نظر ارزش نیز تقریباً ۲ درصد از صادرات واکسن را به خود اختصاص داده است.
- با شروع همه‌گیری، چین به تامین‌کننده اصلی واکسن کووید-۱۹ برای کشورهای در حال توسعه تبدیل شده است. در این میان آمریکا و هند تامین‌نیازهای داخلی را در اولویت قرار داده‌اند.



اثرات بلندمدت همه‌گیری بر حمایت‌گرایی تجاری

- همه‌گیری منجر به برجسته شدن محدودیت‌های اعمال شده در حوزه زنجیره‌های تامین جهانی و آسیب‌پذیری موجود در برابر حوادث این‌چنینی گردید و زمینه‌ی واکنش‌های تجاری به تهدید ناگهانی همه‌گیری در قالب تعرفه‌ها، اعمال مقررات محدودکننده و ملی‌گرایی واکسن، به ویژه از سوی اقتصادهای بزرگ و اثرگذار نظیر ایالات متحده و چین و یا بلوک تجاری اتحادیه اروپا را فراهم نمود.
- حرکت اقتصادهای بزرگ نظیر ایالات متحده و چین و یا بلوک تجاری اتحادیه اروپا در جهت حمایت‌گرایی، بر بقیه کشورها تأثیر می‌گذارد و نشان دهنده یک چشم انداز بلند مدت در تجارت بین‌الملل می‌باشد.
- در حالی که روند بلندمدت جهانی به سمت حمایت‌گرایی و محیط تجاری دشوارتر حرکت می‌کند، یک فشار و کشش طبیعی به سمت تجارت آزاد نیز وجود دارد و قراردادهای تجارت آزاد یکی از نشانه‌های آن محسوب می‌شود. تا ۱۵ ژوئن ۲۰۲۱، ۳۴۹ مورد توافقات قابل توجه تجاری در جهان منعقد شده است.

تحولات تجاری ایران

- **بازیابی حجم تجارت کالایی و کاهش کسری تراز تجاری کشور پس از یک دوره سه ساله**
 - ارزش تجارت کالایی کشور در شش ماه نخست سال جاری به ۴۴٫۹ میلیارد دلار رسیده است و نسبت به مدت مشابه سال قبل (۳۰٫۴ میلیارد دلار) رشدی معادل ۴۷٫۷ درصد داشته و پس از گذشت سه سال، به رقم تجارت سال ۱۳۹۷ معادل ۴۵٫۸ میلیارد دلار نزدیک شده است.
 - تراز تجاری کالایی کشور در شش ماه نخست سال جاری با کسری ۱٫۳ میلیارد نسبت به مدت مشابه سال گذشته (۳٫۴ میلیارد دلار)، توان بالاتر درآمدهای صادراتی برای تامین ارز مورد نیاز واردات کشور را نشان می‌دهد.
- **نقش پررنگ‌تر صادرات در انقباض و بازیابی مجدد تجارت کشور طی سه سال اخیر**
 - نوسانات تجارت خارجی کشور طی سه سال اخیر در اثر خروج آمریکا از برجام (اردیبهشت ۱۳۹۷)، تشدید تحریم‌ها و شیوع ویروس کرونا (اواخر ۱۳۹۸) بر بخش صادرات وسیعتر از بخش واردات بوده است، به طوری که صادرات ۲۳٫۴ میلیارد دلاری کشور در مدت مشابه سال ۱۳۹۷ با کاهش ۱۰٫۵ درصدی به ۲۰٫۹ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و همچنین با کاهش شدید ۳۴



درصدی به ۱۳٫۶ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۹ رسیده بود، بنابراین علیرغم رشد ۶۱ درصد در شش ماهه نخست سال جاری هنوز ارزش صادرات کشور تا رقم سال ۱۳۹۷ به میزان ۱٫۶ میلیارد دلار (درصد) کمتر است.

- رشد ۳۶٫۷ درصدی ارزش واردات کشور در شش ماهه نخست سال ۱۴۰۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل و دستیابی به ارزش ۲۳٫۱ میلیارد دلار در حالی رقم خورده است که نسبت به ارزش واردات در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۷ (معادل ۲۳٫۴ میلیارد دلار) با کاهش ۵٫۵ درصدی به ۲۱٫۴ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و با کاهش شدیدتر ۲۲ درصدی به ۱۶٫۸ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۹ رسیده است، بنابراین تقریباً ارزش واردات در شش ماهه نخست سال جاری به رقم مدت مشابه در سال ۱۳۹۷ (تنها با اختلاف حدود ۳۰۰ میلیون دلار کمتر) رسیده است.

• افزایش نسبی کیفیت کالاهای صادراتی و وارداتی

- تجارت کشور در شش ماهه نخست سال جاری، رشد ۲۵ درصدی در ارزش واحد صادراتی و رشد ۱۹ درصدی را در ارزش واحد وارداتی تجربه کرده است، اما در نهایت ارزش هر تن کالای صادراتی ۳۶۳ دلار و ارزش هر تن کالای وارداتی ۱۲۰۸ دلار بوده است که همچنان وجود شکاف زیاد بین ارزش واحد صادراتی و وارداتی را نشان می‌دهد.

• افزایش نسبی تمرکز مبادی وارداتی و کاهش نسبی تمرکز مقاصد صادراتی

- به طور کلی تمرکز مقاصد صادراتی کشور بیش از مبادی وارداتی است. اما طی شش ماهه نخست سال ۱۴۰۰ نسبت به مدت مشابه سال‌های گذشته تمرکز بازارهای صادراتی ایران اندکی کاهش و در مقابل تمرکز مبادی وارداتی اندکی افزایش یافته است. سهم پنج مقصد مهم صادراتی به ۷۳٫۲ رسیده است، این سهم در مدت مشابه سال ۱۳۹۹ معادل ۷۷ درصد و در سال ۱۳۹۸ معادل ۷۵٫۲ درصد بوده است. در خصوص مبادی وارداتی نیز مشاهده می‌شود که سهم پنج مبدا مهم وارداتی کشور در شش ماهه نخست سال جاری به ۷۱٫۲ درصد رسیده است، در حالی که در مدت مشابه سال ۱۳۹۹ معادل ۷۱٫۵ درصد و برای سال ۱۳۹۸ معادل ۶۹٫۹ درصد بوده است.



• بازگشت ترکیه به جایگاه سوم مقاصد عمده صادراتی

- کشور ترکیه در سال‌های اخیر مقصد بیش از ۱۰ درصد از صادرات کالاهای غیرنفتی کشور بوده و از این حیث شریک مهم تجاری ایران محسوب می‌شود. در سال گذشته بدلیل مسائل و مشکلات مختلف از جمله انسداد مرزها، سهم این کشور در صادرات غیرنفتی ایران تا پایان شش ماهه نخست سال ۱۳۹۹ به حدود ۵ درصد کاهش یافته و در جایگاه ۵ ام مقاصد صادراتی قرار گرفت، اما در شش ماهه نخست سال جاری با افزایش دو برابری در صادرات، به سهم ۱۰٫۶ درصدی و جایگاه سوم در بین مقاصد صادراتی ایران رسیده است.

• افزایش واردات از شرکای عمده و افزایش نسبی کیفیت واردات

- از نکات بارز و قابل توجه بخش واردات کشور در شش ماه نخست سال جاری در مقایسه با مدت مشابه سال قبل، افزایش واردات از کشورهای امارات متحده عربی (۸۳ درصد)، چین (۱۷ درصد)، ترکیه (۳۳ درصد)، آلمان (۸ درصد) و سوئیس (۳۶۸ درصد) است. واردات کشور با افزایش رشد ارزشی و کاهش رشد وزنی بویژه در خصوص چین، ترکیه و آلمان با افزایش نسبی کیفیت اقلام وارداتی همراه بوده است.

• اختصاص بخش عمده رشد واردات به کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مورد نیاز صنایع کشور

- تامین نهاده‌ها و مواد اولیه مورد نیاز صنایع کشور همواره محرک رشد تولید و صادرات بوده است. در شش ماهه نخست سال جاری ارزش واردات کالاهای واسطه‌ای به ۱۶٫۷ میلیارد دلار و کالاهای سرمایه‌ای به ۲٫۸ بالغ گردید. واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای که در شش ماهه نخست سال گذشته (۱۳۹۹) به ترتیب به ۱۲٫۲ میلیارد دلار و ۲٫۳ میلیارد دلار رسیده بود به ترتیب با رشد ۴۱ درصدی و ۲۷ درصدی به ۱۶٫۷ میلیارد دلار و ۲٫۸ میلیارد دلار رسیده است. اگرچه ارزش واردات کالاهای واسطه‌ای در مقایسه با شش ماهه نخست سال ۱۳۹۷ (با ۱۳٫۵ میلیارد دلار) در سطحی بالاتر قرار گرفته است، اما در خصوص واردات کالاهای سرمایه‌ای (۳٫۳ میلیارد دلار) همچنان در سطح پایین‌ترین نسبت به سه سال قبل قرار دارد.



۱- مقدمه

در این شماره از سلسله گزارش‌های پایش تحولات تجاری تحولات غالب در حوزه تجارت بین‌الملل طی فصل تابستان ۱۴۰۰ در دو سطح بین‌المللی و داخلی مورد توجه قرار گرفته است.

۲- روند تجارت جهانی در فصل دوم ۲۰۲۱

۲-۱- پایان روند شتابنده رشد تجارت جهانی پس از کاهش تبعات منفی شیوع بحران کرونا

صادرات کالایی جهان در فصل دوم سال ۲۰۲۱، در حدود ۰٫۹ درصد افزایش یافت و بیشترین رشد در آمریکای جنوبی و مرکزی (۶٫۵ درصد) و اروپا (۱٫۳ درصد) ثبت شد. سایر مناطق نیز رشد مثبت صادرات را در سه ماهه قبل ثبت کردند؛ به غیر از آسیا که منفی ۰٫۶ درصد را به ثبت رسانده است. در بخش واردات، همه مناطق در سه ماهه دوم سال ۲۰۲۱ رشد مثبت را ثبت کردند.

جدول ۱: درصد رشد فصلی صادرات و واردات مناطق مختلف در فصل دوم ۲۰۲۱

مناطق	صادرات	واردات
جهان	۰٫۹	۲٫۲
آمریکای شمالی	۰٫۸	۱٫۱
آمریکای جنوبی و مرکزی	۶٫۵	۴٫۸
اروپا	۱٫۳	۲٫۷
آسیا	-۰٫۶	۱٫۸
سایر کشورها	۴٫۲	۰٫۸

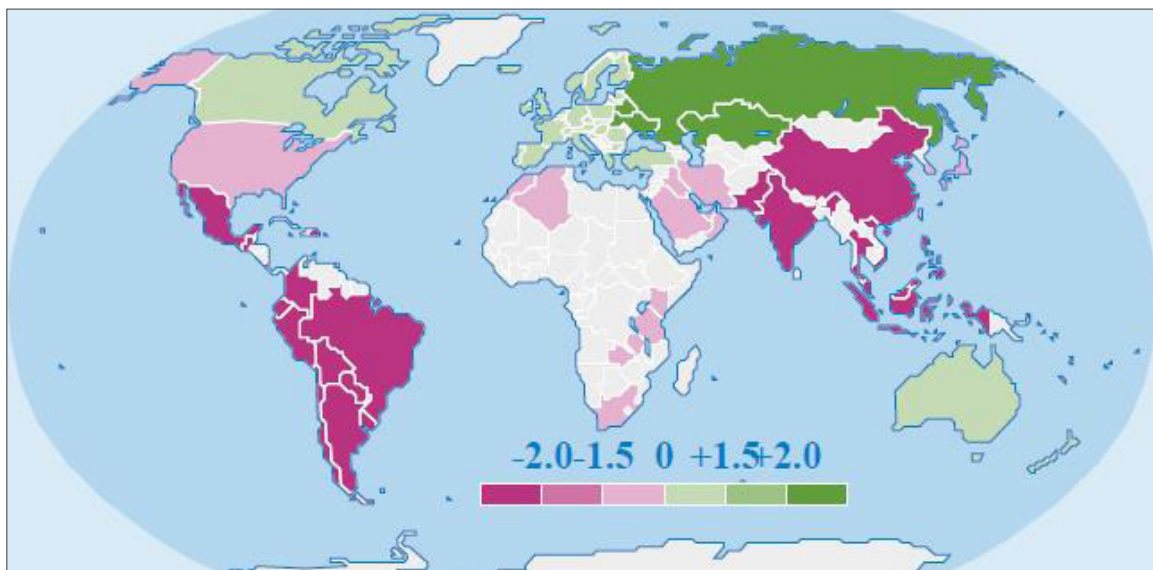
(WTO, 2021)

به نظر می‌رسد تجارت جهانی کالا با رشد متوسط ۰٫۵ درصدی در ماه ژوئن ۲۰۲۱ نسبت به ماه مه، پس از کاهش ۰٫۷ درصدی در ماه گذشته، تثبیت شده باشد. این امر پس از کاهش شدید تجارت در سال گذشته با شیوع بحران کرونا، نشان دهنده پایان روند شتابنده بهبود تجارت جهانی کالاها است. با این وجود، سطح تجارت کالا در جهان هنوز تقریباً ۵ درصد بیشتر از قبل همه‌گیری است. شتاب رشد تجارت جهانی نیز در ماه ژوئن ۱٫۳ بوده است (۲٫۹ در ماه مه). رشد ماهانه تولیدات صنعتی جهان نیز در ماه ژوئن حدود ۱ درصد بوده است (منفی ۱٫۲ درصد در ماه مه)؛ هر چند که این شاخص در فصل دوم سال ۲۰۲۱ رشد منفی ۰٫۲ درصدی



را مثبت کرده است (۳٫۱ درصد در فصل اول ۲۰۲۱). (World Trade Monitor June , 2021). حجم تجارت جهانی در ژوئیه ۲۰۲۱ نیز نسبت به ماه ژوئن ۰٫۹ درصد کاهش یافت. با این کاهش، تجارت جهانی برای اولین بار پس از بهبود روند تجارت از زمان شیوع همه‌گیری، منفی ۰٫۴ درصد شده است. این رشد منفی را می‌توان به شکل عمده‌ای با کاهش مداوم تجارت چین تفسیر نمود؛ واردات این کشور از آوریل و صادرات آن از فوریه امسال کاهش یافته است (CPB World Trade Monitor July, 2021).

شکل ۱: تغییرات حجم تجارت جهانی در ماه ژوئیه ۲۰۲۱ در مناطق مختلف جهان



(CPB World Trade Monitor July, 2021)

نمودار ۱: حجم تجارت جهانی کالا طی ۲۰۱۰ تا فصل دوم ۲۰۲۱ (درصد تغییرات فصلی)



(CPB World Trade Monitor July, 2021)



حجم تجارت کالایی در ژوئیه ۲۰۲۱ با کاهش ۰٫۹ درصدی نسبت به ماه قبل، در دو حوزه صادرات و واردات قابل توجه می‌باشد. واردات جهانی در ماه ژوئیه منفی ۱٫۱ درصد بوده است؛ میزان کاهش واردات در اقتصادهای توسعه‌یافته، منفی ۰٫۱ درصد و در اقتصادهای در حال ظهور منفی ۳٫۳ درصد می‌باشد. صادرات جهانی در ماه ژوئیه نیز منفی ۰٫۸ درصد بوده است؛ سهم اقتصادهای توسعه‌یافته از این کاهش صادرات ۰٫۶ درصد و سهم اقتصادهای در حال ظهور منفی ۳٫۴ درصد می‌باشد (CPB World Trade Monitor July, 2021). هر چند که معامله‌گران عمده رشد قوی صادرات و واردات کالا را در ماه ژوئیه ثبت کرده‌اند. ژاپن در ماه ژوئیه ۳۳ درصد رشد صادرات و کره ۳۸ درصد افزایش واردات را نسبت به سال گذشته گزارش کرده است. معامله‌گران عمده همچنان رشد مثبت صادرات و واردات تجارت در خدمات تجاری را نشان داده‌اند. صادرات از کره جنوبی در ماه ژوئیه ۴۴ درصد افزایش داشته است و ایالات متحده نیز افزایش ۳۵ درصدی واردات را در ماه ژوئیه ثبت کرده است.

۳- پیش‌بینی‌های اخیر از آینده تجارت جهانی

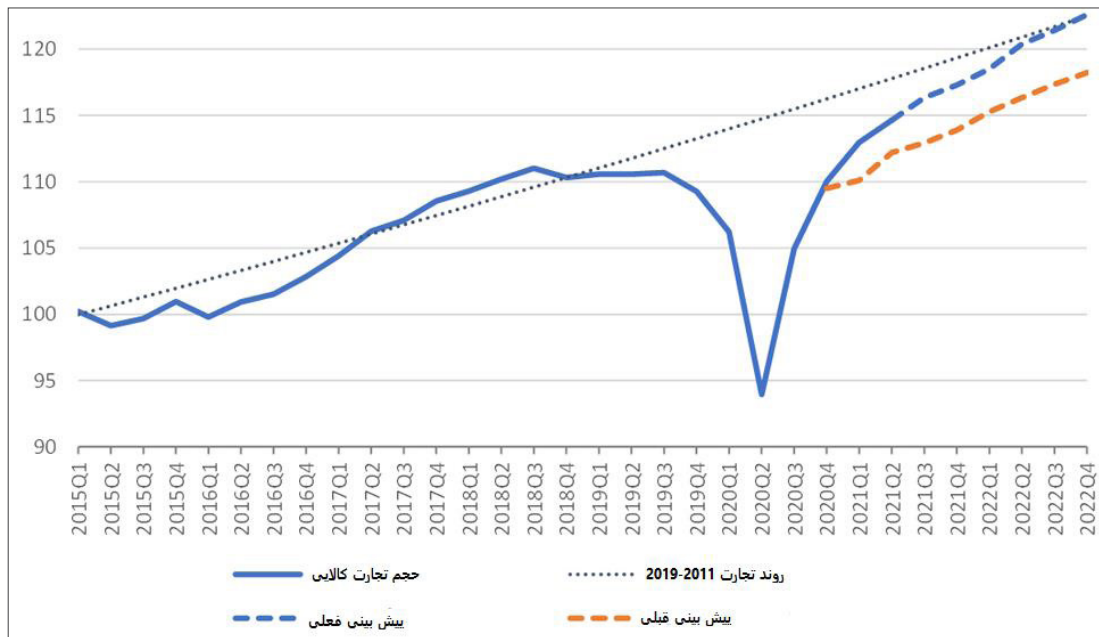
انتظار می‌رود تجارت جهانی مطابق با رشد تولید ناخالص داخلی جهان رشد گسترده‌ای داشته باشد. طبق برآورد صندوق بین‌المللی پول حجم تجارت جهانی که در سال ۲۰۲۰، دچار کاهش به میزان ۸٫۵ درصد شده است، در سال ۲۰۲۱ به میزان مشابه افزایش می‌یابد و به جای قبلی خود باز می‌گردد. پیش‌بینی‌های اوربیل ۲۰۲۱ صندوق بین‌المللی پول نیز بازیابی تجارت را کندتر از تولید ناخالص داخلی جهانی می‌داند.

۳-۱- پیش‌بینی روند تجارت جهانی تا سال ۲۰۲۲

طبق برآوردهای سازمان تجارت جهانی، نرخ رشد قابل توجه حجم تجارت کالا در سال ۲۰۲۱، بازتاب رکود سال قبل است که در سه ماهه دوم سال ۲۰۲۰ به پایان رسید. به دلیل پایین بودن میزان رشد در سال قبل، رشد سالانه سه ماهه دوم سال ۲۰۲۱، در حدود ۲۲ درصد بوده است؛ اما پیش‌بینی می‌شود این رقم در سه ماهه سوم به ۱۰٫۹ درصد و در سه ماه چهارم ۶٫۶ درصد برسد.



نمودار ۶: حجم تجارت جهانی کالا، فصل اول ۲۰۱۵ تا فصل دوم ۲۰۲۱



(WTO, 2021)

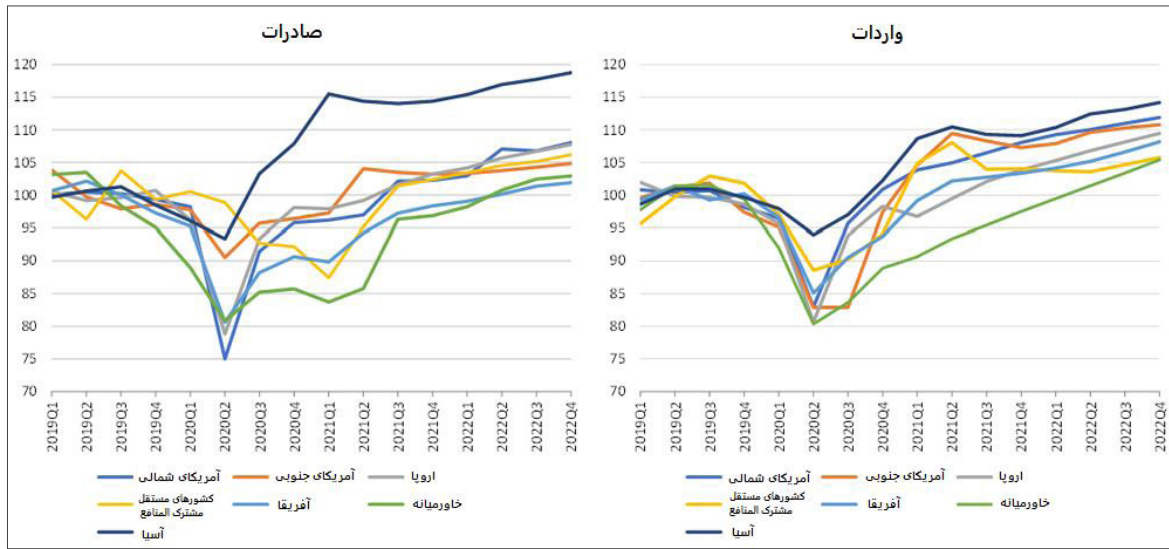
طبق پیش‌بینی‌ها، رشد حجم تجارت با رشد ۵٫۳ درصدی تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۲۱ و رشد ۴٫۱ درصدی در سال ۲۰۲۲، (تجدید نظر از پیش‌بینی ۵٫۱ و ۳٫۸ که پیش از این تعیین شده بود) همراه خواهد بود. رشد تولید ناخالص داخلی با حمایت قوی سیاست‌های پولی و مالی و از سرگیری فعالیت اقتصادی در کشورهای بهره‌مند از واکسن‌های کووید-۱۹ در مقیاس وسیع، افزایش یافته است.

در صورت تحقق پیش‌بینی فعلی، تا سه ماهه پایانی سال ۲۰۲۲ واردات کالاهای آسیایی ۱۴٫۲ درصد بیشتر از سال ۲۰۱۹ خواهد بود. طی این مدت، واردات در آمریکای شمالی ۱۱٫۹ درصد، در آمریکای جنوبی و مرکزی ۱۰٫۸ درصد، در اروپا ۹٫۴ درصد، در آفریقا ۸٫۲ درصد، ۵٫۷ درصد در کشورهای مستقل مشترک المنافع و ۵٫۴ درصد در خاورمیانه افزایش خواهد یافت. صادرات آسیا در این مدت ۱۸٫۸ درصد افزایش می‌یابد در حالی که سایر مناطق افزایش متوسطی را ثبت می‌کنند: آمریکای شمالی (۸٫۰ درصد)، اروپا (۷٫۸ درصد)، کشورهای مستقل مشترک المنافع (۶٫۲ درصد)، آمریکای جنوبی (۴٫۸ درصد)، خاورمیانه (۲٫۹ درصد) و آفریقا (۱٫۹ درصد).

به نظر می‌رسد مناطقی که دارای پایگاه صادراتی وابسته به نفت هستند در دوران رکود ۲۰۲۰، هم در صادرات و هم در واردات کالا دچار افت شدیدی شده‌اند و این زیان‌ها تنها تا حدی بازیابی شده است. بازیابی نسبتاً قوی واردات آمریکای جنوبی نیز نشان‌دهنده تأثیرات اصلی رکود در برخی از اقتصادهای کلیدی منطقه در سال ۲۰۱۹ است (WTO, 2021).



نمودار ۳: صادرات و واردات کالا بر اساس منطقه، فصل اول ۲۰۱۹ تا فصل چهارم ۲۰۲۲



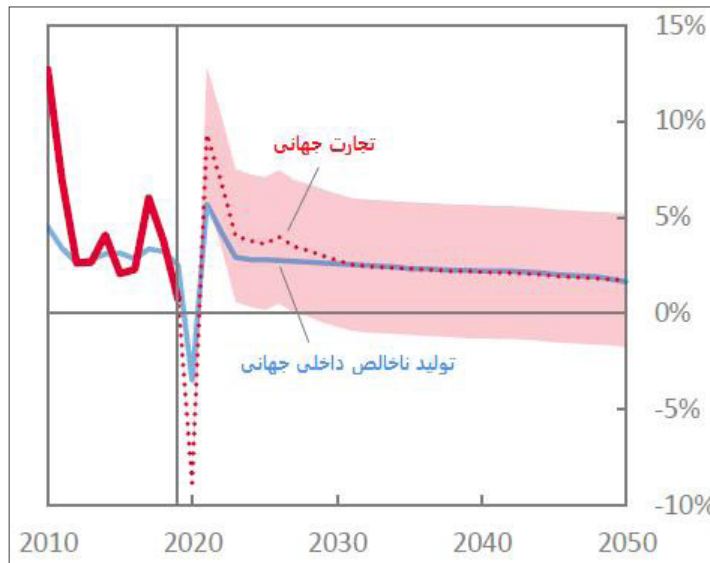
(WTO, 2021)

۳-۲- پیش‌بینی روند تجارت جهانی طی دهه‌های ۲۰۳۰ و ۲۰۴۰

طی دهه‌های ۲۰۳۰ و ۲۰۴۰، حجم تجارت جهانی مطابق با رشد تولید ناخالص داخلی جهانی افزایش می‌یابد. عوامل زیادی وجود دارد که می‌تواند باعث رشد سریع‌تر یا کندتر نسبت به تولید ناخالص داخلی شود که برخی از آن‌ها عبارتند از ثبات سیستم تجارت جهانی، اشتیاق سیاسی برای ادغام فرامرزی، نگرش‌های تجاری نسبت به زنجیره‌های ارزش جهانی، و تغییرات تکنولوژیکی. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ ارزش تجارت جهانی بر حسب دلار حدود ۱۰۰ تریلیون دلار باشد، در حالی که در سال ۲۰۱۹، ۲۴ تریلیون دلار بوده است. این افزایش ۳۰۰ درصدی به طور گسترده‌ای با افزایش تولید ناخالص داخلی جهان در همان دوره مطابقت دارد، زیرا واردات حدود یک چهارم تولید ناخالص داخلی جهان را تشکیل می‌دهد.



نمودار ۸: رشد تجارت جهانی در مقابل رشد تولید ناخالص داخلی جهانی



(Department for International Trade, 2021)

طی این پیش‌بینی‌ها، تجارت جهانی همچنان تحت سلطه چهار منطقه از جهان، یعنی اروپا، آمریکای شمالی، چین و آسیا و اقیانوسیه خواهد بود. برخلاف تولید ناخالص داخلی، این آمریکای شمالی و چین نیستند که بزرگترین مناطق برای تجارت هستند و این افتخار به اروپا و آسیا و اقیانوسیه تعلق دارد. این مسئله به دلیل زنجیره‌های تأمین مرزی در این مناطق است. طبق پیش‌بینی‌ها، تا سال ۲۰۵۰، این چهار منطقه بزرگ همچنان بر تقاضای جهانی واردات تسلط خواهند داشت، اما جنوب آسیا نقش فزاینده‌ای ایفا خواهد کرد. اروپا همچنان بزرگترین بازار واردات جهان در سال ۲۰۵۰ خواهد بود اما به دلیل کندی رشد تولید ناخالص داخلی، سهم آن از تجارت جهانی کاهش می‌یابد. در مقابل، رشد سریع اقتصادی در هند و اقیانوس آرام - از جمله در جنوب آسیا (به رهبری هند) - سهم آسیا از تجارت جهانی را افزایش خواهد داد و محور تجارت جهانی را به شرق منتقل می‌کند. این روندها همچنین بر اندازه نسبی موافقتنامه‌های تجاری منطقه‌ای در طول زمان تأثیر خواهد گذاشت. برای مثال، اندازه بازار واردات موافقتنامه جامع و پیشرو برای پیمان تجاری اقیانوس آرام (CPTPP) (بر اساس ۱۱ عضو فعلی آن) می‌تواند از ۴۸ درصد سهم از بازار اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹ به ۵۴ درصد تا سال ۲۰۵۰ برسد.

با تغییر قدرت اقتصادی در شرق، اقتصادهای نوظهور به احتمال زیاد سهم فزاینده‌ای از تجارت را به خود اختصاص خواهند داد. بیش از سه چهارم رشد تقاضای واردات جهانی تا سال ۲۰۳۰ و تا سال ۲۰۵۰ از ۳۰ بازار بزرگ کنونی که بیش از ۸۰ درصد از تقاضای واردات جهانی را به خود اختصاص داده‌اند ناشی می‌شود. این ۳۰ کشور، شامل دو کشور - ایالات متحده و چین - می‌شود که انتظار می‌رود بازارهای وارداتی آن‌ها در این



دهه بیش از یک تریلیون دلار رشد کنند. در دهه آینده، انتظار می‌رود چین از ایالات متحده پیشی بگیرد و بزرگترین واردکننده جهان شود. همچنین انتظار می‌رود سهم هفت کشور در حال ظهور یا همان گروه E7 شامل چین، هند، برزیل، روسیه، اندونزی، مکزیک و ترکیه تا سال ۲۰۵۰ با سهم هفت کشور صنعتی جهان یا همان G7 از واردات جهانی برابر شود؛ با این حال، اگرچه E7 بزرگترین بازارهای نوظهور از نظر تولید ناخالص داخلی هستند، اما بزرگترین واردکنندگان در جهان در حال ظهور نیستند. به نظر می‌رسد اقتصادهای دیگر مانند ویتنام و فیلیپین در دهه‌های آینده با سرعت بیشتری رشد کرده و با وارد شدن بیشتر به زنجیره‌های ارزش جهانی رتبه جهانی واردات را افزایش دهند.

نمودار ۹: سهم G7 و E7 از تقاضای واردات جهانی



(Department for International Trade, 2021)

تجارت جهانی در حال حاضر تحت سلطه بخش‌های کالایی است. انتظار می‌رود ساختار بخشی تجارت جهانی در طول زمان به واسطه افزایش درآمد، تغییر ترجیحات مصرف‌کننده افزایش جمعیت طبقه متوسط و پیشرفت‌های تکنولوژیکی بیشتر خدمات محور باشد. پیش‌بینی می‌شود سهم بخش خدمات در تجارت از ۲۵ درصد به ۲۸ درصد تا سال ۲۰۳۰ افزایش یابد. در مقابل انتظار می‌رود که تقاضا برای نفت و گاز به واسطه گذار سبز، کند شود. بخش پوشاک و تولید پیشرفته نیز باید شاهد کاهش سهم خود در تجارت جهانی باشند زیرا رشد بالای بهره‌وری باعث کاهش قیمت‌ها و در نتیجه کاهش ارزش دلاری تولید در این بخش‌ها می‌شود. (Department for International Trade, 2021)



۴- تجارت واکسن کرونا

طبق برآورد بانک جهانی، در راستای کنترل همه‌گیری، تولید و عرضه ۱۱ میلیارد دوز واکسن امری ضروری خواهد بود؛ رفع چالش‌های موجود در مسیر تولید و تجارت واکسن کرونا امکان دستیابی به این هدف را مهیا می‌سازد. تعداد محدودیت‌های تجاری مربوط به لوازم پزشکی مورد استفاده در برابر کووید-۱۹ تنها در سال ۲۰۲۱ به ۵۳ مورد افزایش یافته است. همچنین محدودیت‌های تجاری قابل توجهی در زمینه توزیع واکسن‌ها مشاهده شده است. برای رفع این نگرانی‌ها، تعدادی از کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی پیش نویس اعلامیه‌ای را در ۳۰ ژوئن ۲۰۲۱ در زمینه تجارت و سلامت پیشنهاد کرده‌اند (Kalha, 2021).

طی این اعلامیه موارد ذیل مورد توجه قرار دارد:

- بازبینی و حذف فوری محدودیت‌های غیر ضروری موجود برای صادرات کالاهای اساسی پزشکی لازم برای مبارزه با همه‌گیری؛
- کنترل هرگونه محدودیت صادراتی جدید، از جمله مالیات بر صادرات کالاهای اساسی پزشکی، انواع واکسن‌ها یا مواد اولیه مورد نیاز آن‌ها؛
- عدم تجاوز مدت زمان محدودیت‌های صادراتی از مدت زمان وضعیت اضطراری سلامت عمومی (حداکثر سه ماه)؛
- اشتراک تجربیات در حوزه اقدامات تسهیل کننده تجارت شامل رویه‌های گمرکی دیجیتال و خدماتی مانند حمل و نقل، تدارکات و توزیع؛
- حذف یا کاهش موقت تعرفه‌های کالاهای مرتبط با کنترل همه‌گیری (WTO, 2021).

۴-۱- الگوی تجارت واکسن قبل و بعد از همه‌گیری

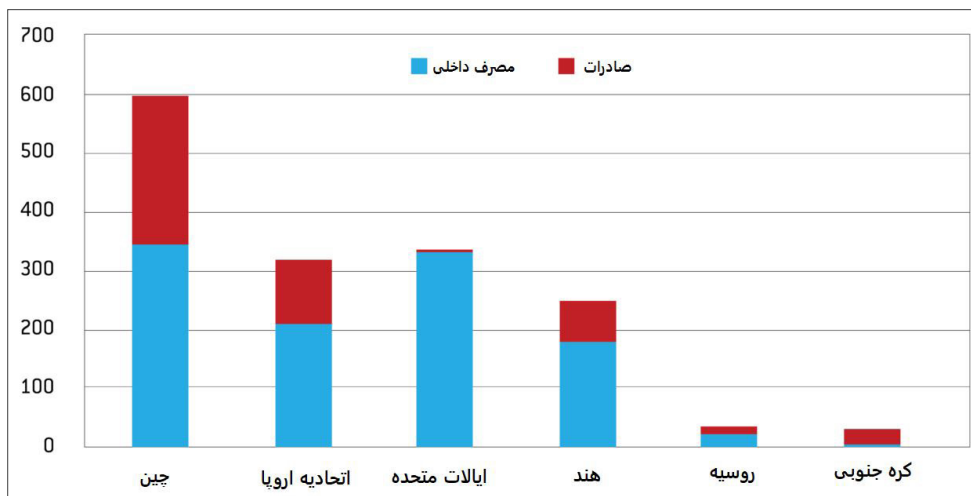
- تا پیش از همه‌گیری، اتحادیه اروپا بزرگترین تولید کننده واکسن در جهان؛ هم از نظر حجم (۴۴ درصد از کل صادرات جهانی) و هم از نظر ارزش (۶۰٫۳ درصد) بود. سهم بیشتر ارزش در مقایسه با حجم نشان می‌دهد که صادرات اتحادیه اروپا بیشتر به بازارهای کشورهای با درآمد بالا با قیمت‌های بالاتر بوده است؛ در واقع اتحادیه اروپا ۶۰ درصد واکسن‌های وارد شده توسط کشورهای با درآمد بالا را تأمین می‌کرد و تنها ۲ درصد واکسن‌های وارداتی توسط کشورهای کم درآمد از سوی این بلوک تأمین می‌شد.
- ایالات متحده نیز با سهم ۲۲ درصدی، دومین صادرکننده بزرگ واکسن از نظر ارزش پیش از همه‌گیری محسوب می‌شود. این در حالی است که تا پیش از همه‌گیری، هند دومین صادرکننده بزرگ واکسن از



نظر حجم (۲۴٫۷ درصد از کل صادرات جهانی) بود و از نظر ارزش نیز تقریباً ۲ درصد از صادرات واکسن را به خود اختصاص داده است. این تناقض بزرگ با این واقعیت مرتبط است که هند تقریباً تنها به کشورهایایی با درآمد پایین واکسن صادر می‌کرد که ۸۰ درصد از واردات واکسن آن‌ها را از نظر حجم نشان می‌دهد؛ بنابراین بازار واکسن قبل از همه‌گیری به دو حوزه اصلی تقسیم می‌شد؛ کشورهای ثروتمند که از طریق ظرفیت تولید اتحادیه اروپا و ایالات متحده تأمین می‌شدند و کشورهای در حال توسعه که هند به عنوان تامین‌کننده اصلی آن‌ها می‌باشد.

چین تقریباً به شکل انحصاری برای بازار خود تولید می‌کرد. با شروع همه‌گیری، چین به تامین‌کننده اصلی واکسن کووید-۱۹ برای کشورهای در حال توسعه تبدیل شده است؛ در حالی که هند به صراحت اعلام کرده است که جمعیت خود را در اولویت قرار خواهد داد و آمریکا نیز واکسیناسیون داخلی را پیگیری می‌کند. در این زمینه، اتحادیه اروپا نیز با ظرفیت تولید قابل ملاحظه، به عنوان تامین‌کننده جهانی واکسن کووید-۱۹ نقش مهمی ایفا می‌کند (Jeanrenaud, Poitiers, & Veugelers, 2021).

نمودار ۱۰: تولید و صادرات واکسن کووید ۱۹



(Jeanrenaud, Poitiers, & Veugelers, 2021)

۵- آخرین اقدامات تجاری کشورها

با توجه به کنترل شیوع ویروس کرونا از طریق واکسیناسیون و سایر اقدامات توسط کشورهای مختلف دنیا، بخش زیادی از اقدامات محدودکننده تجارت برطرف شده است. در جدول ذیل آخرین اقدامات تجاری کشورها با هدف کاهش آثار همه‌گیری از ۲۵ مه ۲۰۲۱ الی ۲۳ سپتامبر ۲۰۲۱ ارائه شده است.



جدول ۴: مروری بر اقدامات تجاری کشورها در راستای کاهش اثرات همه گیری کووید ۱۹ (۲۳ سپتامبر ۲۰۲۱)

کشور	نوع اقدام	محصولات تحت تاثیر	اقدام	اثر بر تجارت	شرکای تحت تاثیر	وضعیت اقدام	تاریخ شروع	تاریخ پایان
هند	کنترل صادراتی	کیت تست	صادرات کیت های تست آنتی ژن سریع کووید-۱۹ که ذیل کدهای HS مشخص شده اند، تحت تأثیر محدودیت های فوری قرار گرفته است.	محدودکننده	همه کشورها	فعال	۲۰۲۱/۰۸/۱۶	نامشخص
برونئی دارالسلام	کاهش تعرفه	دستکش؛ صابون؛ شوینده	معافیت موقت عوارض گمرکی برای محصولات بهداشت شخصی در زمان همه گیری.	تسهیل کننده	همه کشورها	فعال	۲۰۲۱/۰۸/۰۱	۲۰۲۱/۱۲/۳۱
نامیبیا	کاهش تعرفه	اکسیژن پزشکی	نامیبیا به دلیل افزایش تقاضا در بیماران مبتلا به کووید-۱۹ از عوارض واردات و مالیات بر ارزش افزوده اکسیژن صرف نظر می کند. این امکان فقط برای واردکنندگان خاص اعمال می شود.	تسهیل کننده	همه کشورها	فعال	۲۰۲۱/۰۶/۲۱	نامشخص
اکوادور	ممنوعیت صادراتی	اکسیژن پزشکی	اکوادور صادرات اکسیژن پزشکی را که برای درمان بیماران مبتلا به کووید-۱۹ استفاده می شود ممنوع کرد.	محدود کننده	همه کشورها	فعال	۲۰۲۱/۰۵/۰۳	نامشخص
کامبوج	ممنوعیت یا محدودیت واردات به دلیل مقررات بهداشتی	گوشت منجمد	تعليق موقت واردات گوشت منجمد و سایر محصولات یخ زده با خطر بالا برای جلوگیری از ورود و گسترش ویروس کووید-۱۹ و انواع جدید آن.	محدود کننده	همه کشورها	پایان یافته	۲۰۲۱/۰۵/۰۱	۲۰۲۱/۰۶/۲۱
آرژانتین	شرایط صدور مجوز یا مجوز صادرات	اکسیژن پزشکی و مخازن آن	حذف موقت نیاز به مجوز صادرات برای اکسیژن و مخازن گاز فشرده یا مایع.	تسهیل کننده	همه کشورها	پایان یافته	۲۰۲۱/۰۴/۲۹	نامشخص
نپال	کاهش تعرفه	اکسیژن پزشکی	حذف موقت تعرفه واردات اکسیژن پزشکی	تسهیل کننده	همه کشورها	فعال	۲۰۲۱/۰۴/۲۶	نامشخص
کلمبیا	کاهش تعرفه	اکسیژن پزشکی و دستگاه تنفس	حذف موقت تعرفه واردات اکسیژن پزشکی و دستگاه تنفس.	تسهیل کننده	همه کشورها	فعال	۲۰۲۱/۰۴/۲۳	نامشخص
هند	کاهش تعرفه	واکسن ها؛ اکسیژن پزشکی	هند از عوارض واردات داروی رمدسیویر، واکسن ها، اکسیژن و تجهیزات مربوطه تا ۳۱ اکتبر ۲۰۲۱ چشم پوشی می کند.	تسهیل کننده	همه کشورها	فعال	۲۰۲۱/۰۴/۲۰	۲۰۲۱/۱۰/۳۱
آرژانتین	شرایط صدور مجوز یا مجوز صادرات	محصولات دارویی	حذف موقت الزامات صدور مجوز صادرات برای برخی از محصولات دارویی	تسهیل کننده	همه کشورها	فعال	۲۰۲۱/۰۴/۱۹	نامشخص

(Macmap, 2021)



۶- اثرات بلندمدت همه‌گیری بر حمایت‌گرایی تجاری

- تلاش دولت‌ها برای مهار شیوع همه‌گیری در قالب سیاست‌های تجاری، تأثیری فوری و گسترده بر مرزها و تجارت داشته است. سیاست‌های تجارت آزاد که پیش از همه‌گیری نیز در بازارهای کلیدی تحت فشار قرار داشت به سرعت جای خود را به تغییرات محدودکننده با هدف حفاظت از شهروندان و منافع آن‌ها داد. در نتیجه بسیاری از کشورها خواستار افزایش خودکفایی ملی، نزدیک شدن به زنجیره تامین داخلی و پیگیری تغییرات دائمی با هدف جلوگیری از اختلالات مشابه در آینده شدند.
- واکنش تجاری به تهدید ناگهانی همه‌گیری به چند شکل صورت گرفت؛ این واکنش‌ها شامل تعرفه‌ها، اعمال مقررات محدودکننده و ملی‌گرایی واکسن بود. طبق ارزیابی مرکز تجارت بین‌الملل، دولت‌ها اقدامات تجاری موقتی را با هدف ایجاد محدودیت در صادرات لوازم حیاتی پزشکی وضع کردند. محدودیت‌های فوری بر اجزای اصلی واکسن، لوازم پزشکی و دستگاه‌های تنفسی ذیل همین اقدامات اعمال می‌شود.
- اعمال محدودیت‌های دولتی فراتر از واردات و صادرات بوده است. این همه‌گیری منجر به برجسته شدن محدودیت‌های اعمال شده در حوزه زنجیره‌های تامین جهانی و آسیب‌پذیری موجود در برابر حوادث این‌چنینی گردید و موجبات ایفای نقش حیاتی از سوی دولت‌ها در راستای حفاظت از زنجیره‌های تامین را فراهم نمود. این تفکر را می‌توان در پس بیانیه مشترک اتحادیه اروپا در رابطه با پردازنده‌ها و نیمه‌هادی‌ها مشاهده نمود که در ژوئن ۲۰۲۱ منتشر شد و هدف آن ایجاد زمینه همکاری تحقیقاتی و سرمایه‌گذاری میان اعضای اتحادیه اروپا است. در همان ماه، جو بایدن، رئیس‌جمهور ایالات متحده نیز با تمديد بسیاری از اقدامات حمایتی قبلی خود از جمله تعرفه‌های تجاری بر واردات فلزات در همین مسیر حرکت نمود.
- اگرچه چین تا پیش از این نیز از اقتصادی برنامه‌ریزی شده و حمایتی برخوردار بوده است، اما اتحادیه اروپا و ایالات متحده به طور سنتی تلاش می‌کردند تا رویکرد متفاوتی را اتخاذ و پیگیری کنند؛ اما در پی این همه‌گیری، مسائل مربوط به امنیت اقتصادی به سرعت به مسائل امنیت ملی تبدیل شد و نقش دولت‌ها در اقتصاد افزایش یافت. وقتی اقتصادهای بزرگ نظیر ایالات متحده و چین و یا بلوک تجاری اتحادیه اروپا در جهت حمایت‌گرایی حرکت می‌کنند، این امر بر بقیه کشورها نیز تأثیر می‌گذارد و نشان دهنده یک چشم‌انداز بلند مدت در تجارت بین‌الملل می‌باشد.
- البته ذکر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که حرکت به سمت حمایت‌گرایی تجاری در واقع به بحران مالی جهانی سال ۲۰۰۸ باز می‌گردد و عوامل متعددی از جمله افزایش سطح ملی‌گرایی اقتصادی،



افزایش ناامیدی از تأثیرات جهانی شدن و افزایش نقش پوپولیسم در سیاست بر آن موثر بوده‌اند. بنابراین تحقق چشم‌انداز تجارت آزادتر، پیش از این همه‌گیری نیز با دشواری‌هایی مواجه بوده و این بحران آن را تشدید کرده است. در واقع تجارت به شکل جدایی ناپذیری با ژئوپلیتیک گره خورده است؛ این دو مولفه بسیار بر یکدیگر اثرگذار هستند؛ گاهی تأثیر تجارت بر ژئوپلیتیک - مانند اختلافات تجاری آمریکا و چین و اثرات آن بر بحران‌های منطقه‌ای - و گاهی اثرات ژئوپلیتیک بر تجارت - مانند انتقاد استرالیا از سیاست‌های داخلی چین و اعمال تعرفه‌های قابل توجه بر گوشت گاو و مشروبات استرالیایی از سوی چین - بسیار قابل تأمل می‌باشند.

- البته جهانی شدن و حمایت‌گرایی در یک بازی با جمع جبری صفر قرار ندارند و در حالی که روند بلندمدت به سمت حمایت‌گرایی و محیط تجاری دشوارتر حرکت می‌کند، یک فشار و کشش طبیعی به سمت تجارت آزاد نیز وجود دارد و قراردادهای تجارت آزاد یکی از نشانه‌های آن محسوب می‌شود. منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا (AfCFTA) که اخیراً تصویب شده است و قصد دارد ۱٫۳ میلیارد نفر را در یک بلوک اقتصادی ۳٫۴ تریلیون دلاری به عنوان بزرگترین منطقه تجارت آزاد از زمان تاسیس سازمان تجارت جهانی گرد هم آورد و یا موافقتنامه تجارت آزاد اخیر انگلستان با استرالیا که اولین توافق تجاری انگلیس پس از خروج از اتحادیه اروپا به حساب می‌آید و همچنین مذاکرات برای پیوستن به توافق جامع و مترقی شراکت ترانس- پاسیفیک (CPTPP) که در پی تقویت روابط تجاری ۱۱ کشور در سراسر آسیا و اقیانوسیه است را می‌توان در قالب این کشش طبیعی به سمت تجارت آزاد ارزیابی نمود. تا ۱۵ ژوئن ۲۰۲۱، ۳۴۹ مورد توافقات قابل توجه تجاری در جهان منعقد شده است.
- تغییرات حمایتی فعلی را می‌توان تلاشی از سوی دولت‌ها در راستای افزایش سطح کنترل بر شرایط و نیروهای گریز از مرکز ارزیابی نمود. به طور کلی می‌توان به این نتیجه رسید که افزایش سطح حمایت‌گرایی تجاری دولت‌ها در پی همه‌گیری، مسئله‌ای نیست که به سادگی و با سرعت بالا کنترل شود (EY Global, 2021).

۷- تحولات تجاری ایران

• بازیابی تجارت کالایی و کاهش کسری تجاری کشور پس از یک دوره سه ساله

ارزش تجارت کالایی کشور به ۴۴٫۹ میلیارد دلار در شش ماه نخست سال جاری رسیده است که نسبت به مدت مشابه سال قبل (۳۰٫۴ میلیارد دلار) رشدی معادل ۴۷٫۷ درصد تجربه شده است. این تغییرات در حالی رخ داده است که ارزش تجارت کشور در شش ماه نخست سال ۱۳۹۷ معادل ۴۵٫۸ میلیارد دلار و در



مدت مشابه سال ۱۳۹۸ با کاهشی ۸ درصدی به ۴۲٫۲ میلیارد دلار کاهش یافت. بنابراین پس از گذشت سه سال ارزش تجارت کالایی کشور به رقم تجارت سال ۱۳۹۷ نزدیک شده است. از کل ارزش تجارت خارجی در کالای طی شش ماهه نخست سال ۱۴۰۰ در حدود ۲۱٫۸ میلیارد دلار مربوط به صادرات و ۲۳٫۱ میلیارد دلار نیز مربوط به واردات بوده است. این ارقام نشان از کسری تراز تجاری کالایی به میزان ۱٫۳ میلیارد دلار دارد که البته در مقایسه با مدت مشابه سال گذشته (۳٫۴ میلیارد دلار) کاهش کسری و توان بالاتر درآمدهای صادراتی برای تامین ارز مورد نیاز واردات کشور را نشان می‌دهد.

• نقش پررنگ‌تر صادرات در انقباض و بازیابی مجدد تجارت کشور طی سه سال اخیر

بررسی‌های آماری نشان می‌دهد فراز و فرودهای تجارت خارجی کشور طی سه سال اخیر ناشی از خروج آمریکا از برجام در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۷ و تشدید تحریم‌ها و همچنین شیوع ویروس کرونا از اواخر سال ۱۳۹۸ بیشتر متوجه بخش صادرات کشور بوده است. رشد ۶۱ درصدی صادرات و دستیابی به ارزش ۲۱٫۸ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۴۰۰ در حالی رقم خورده است که صادرات ۲۳٫۴ میلیارد دلاری کشور در مدت مشابه سال ۱۳۹۷ با کاهش ۱۰٫۵ درصدی به ۲۰٫۹ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و همچنین با کاهش شدید ۳۴ درصدی به ۱۳٫۶ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۹ رسیده بود، بنابراین علیرغم رشد ۶۱ درصد در شش ماهه نخست سال جاری هنوز ارزش صادرات کشور تا رقم سال ۱۳۹۷ به میزان ۱٫۶ میلیارد دلار (درصد) کمتر است.

علاوه بر این، تغییرات ارزش واردات کشور طی شش ماهه‌های نخست سال‌های گذشته کمتر از صادرات بوده است به طوری که رشد ۳۶٫۷ درصدی ارزش واردات کشور در شش ماهه نخست سال ۱۴۰۰ و دستیابی به ارزش ۲۳٫۱ میلیارد دلار در حالی رقم خورده است که ارزش واردات از ۲۳٫۴ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۷ با کاهش ۵٫۵ درصدی به ۲۱٫۴ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و با کاهش شدیدتر ۲۲ درصدی به ۱۶٫۸ میلیارد دلار در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۹ رسیده است، بنابراین تقریباً ارزش واردات در شش ماهه نخست سال جاری به رقم مدت مشابه در سال ۱۳۹۷ (تنها با اختلاف حدود ۳۰۰ میلیون دلار کمتر) رسیده است.

• افزایش نسبی کیفیت کالاهای صادراتی و وارداتی

صادرات ارزان و واردات گران همچنان از ویژگی‌ها و جزء لاینفک تجارت ایران است. تمرکز بر صادرات کالاهای خام و مواد اولیه با ارزش افزوده پایین و واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای دارای ارزش افزوده بالاتر و



همچنین نیاز کشور به واردات کالاهای اساسی مانند غلات با ارزش و قیمت‌های جهانی قابل توجه، از دلایل آن است. در شش ماهه نخست سال جاری صادرات کشور رشد ۲۵ درصدی در ارزش واحد صادراتی و واردات کالا نیز رشد ۱۹ درصدی را در ارزش واحد وارداتی تجربه نموده است، اما در نهایت ارزش هر تن کالای صادراتی ۳۶۳ دلار و ارزش هر تن کالای وارداتی ۱۲۰۸ دلار بوده است که همچنان وجود شکاف زیاد بین ارزش واحد صادراتی و وارداتی را نشان می‌دهد. بررسی آماری نشان می‌دهد اگر ارزش هر تن کالای صادراتی معادل ارزش واحد وارداتی و با فراوری و ارزش افزوده بالاتر بود، کل ارزش صادرات کشور طی شش ماهه نخست می‌توانست بجای ۲۱٫۸ میلیارد دلار معادل ۷۲٫۴ میلیارد دلار باشد.

• افزایش نسبی تمرکز مبادی وارداتی و کاهش نسبی تمرکز مقاصد صادراتی

طی شش ماه نخست سال جاری، عمده‌ترین مقاصد صادراتی ایران به ترتیب کشورهای چین (۳۰٫۱ درصد)، عراق (۱۷٫۶ درصد)، ترکیه (۱۰٫۶ درصد)، امارات متحده عربی (۱۰٫۳ درصد)، و افغانستان (۴٫۶ درصد) و همچنین عمده‌ترین مبادی وارداتی نیز به ترتیب کشورهای امارات متحده عربی (۳۱٫۶ درصد)، چین (۲۱٫۸ درصد)، ترکیه (۱۰٫۵ درصد)، آلمان (۳٫۹ درصد) و سوئیس (۳٫۹ درصد) بوده است. به طور کلی تمرکز مقاصد صادراتی کشور بیش از مبادی وارداتی است. اما طی شش ماه نخست سال ۱۴۰۰ نسبت به مدت مشابه سال‌های گذشته تمرکز بازارهای صادراتی ایران اندکی کاهش و در مقابل تمرکز مبادی وارداتی اندکی افزایش یافته است. مطابق گزارشات آماری سازمان توسعه تجارت کشور، سهم پنج مقصد مهم صادراتی به ۷۳٫۲ رسیده است، این سهم در مدت مشابه سال ۱۳۹۹ معادل ۷۷ درصد و در سال ۱۳۹۸ معادل ۷۵٫۲ درصد بوده است. در خصوص مبادی وارداتی نیز مشاهده می‌شود که سهم پنج مبدأ مهم وارداتی کشور در شش ماه نخست سال جاری به ۷۱٫۲ درصد رسیده است، در حالی که در مدت مشابه سال ۱۳۹۹ معادل ۷۱٫۵ درصد و برای سال ۱۳۹۸ معادل ۶۹٫۹ درصد بوده است.

• بازگشت ترکیه به جایگاه سوم مقاصد عمده صادراتی

کشور ترکیه در سال‌های اخیر مقصد بیش از ۱۰ درصد از صادرات کالاهای غیرنفتی کشور بوده و از این حیث شریک مهم تجاری ایران محسوب می‌شود. در سال گذشته بدلیل مسائل و مشکلات مختلف از جمله انسداد مرزها، سهم این کشور در صادرات غیرنفتی ایران تا پایان شش ماهه نخست سال ۱۳۹۹ به حدود ۵ درصد کاهش یافته و در جایگاه ۵ ام مقاصد صادراتی قرار گرفت، اما در شش ماهه نخست سال جاری با افزایش دو برابری در صادرات، به سهم ۱۰٫۶ درصدی و جایگاه سوم در بین مقاصد صادراتی ایران رسیده است.



• افزایش واردات از شرکای عمده و افزایش نسبی کیفیت واردات

از نکات بارز و قابل توجه بخش واردات کشور در شش ماه نخست سال جاری در مقایسه با مدت مشابه سال قبل، افزایش واردات از کشورهای امارات متحده عربی (۸۳ درصد)، چین (۱۷ درصد)، ترکیه (۳۳ درصد)، آلمان (۸ درصد) و سوئیس (۳۶۸ درصد) است. با توجه افزایش رشد ارزشی و کاهش رشد وزنی واردات بویژه در خصوص واردات از چین، ترکیه و آلمان با افزایش نسبی کیفیت اقلام وارداتی نیز همراه بوده است.

• اختصاص بخش عمده رشد واردات به کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مورد نیاز صنایع

کشور

تامین نهاده‌ها و مواد اولیه مورد نیاز صنایع کشور همواره محرک رشد تولید و صادرات بوده است. در شش ماهه نخست سال جاری ارزش واردات کالاهای واسطه‌ای به ۱۶٫۷ میلیارد دلار و کالاهای سرمایه‌ای به ۲٫۸ بالغ گردید. واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای که در شش ماهه نخست سال گذشته (۱۳۹۹) به ترتیب به ۱۲٫۲ میلیارد دلار و ۲٫۳ میلیارد دلار رسیده بود به ترتیب با رشد ۴۱ درصدی و ۲۷ درصدی به ۱۶٫۷ میلیارد دلار و ۲٫۸ میلیارد دلار رسیده است. اگرچه ارزش واردات کالاهای واسطه‌ای در مقایسه با شش ماهه نخست سال ۱۳۹۷ (با ۱۳٫۵ میلیارد دلار) در سطحی بالاتر قرار گرفته است، اما در خصوص واردات کالاهای سرمایه‌ای (۳٫۳ میلیارد دلار) همچنان در سطح پایین‌تر نسبت به سه سال قبل قرار دارد.

۸- جمع‌بندی

به نظر می‌رسد که ارزیابی روند تجارت در ایران در قیاس با روند تجارت جهانی، ما را به نتیجه‌گیری مشابهی نزدیک می‌کند؛ طبق داده‌ها، اگرچه روند تجارت جهانی با رشد قابل توجهی تا سه ماهه دوم سال ۲۰۲۱ ادامه پیدا کرد و بسیاری از نتایج مثبتی بر رشد حتی از پیش‌بینی‌ها هم جلوتر بوده است، اما این رشد در قیاس با افت شدید تجارت در سال ۲۰۲۰ و متاثر از موانع و محدودیت‌های تجاری ناشی از همه‌گیری کرونا محقق شده است و با مقایسه حجم تجارت کالایی و خدمات جهانی سال ۲۰۲۱ با مدت مشابه در سال ۲۰۱۹ (پیش از همه‌گیری) همچنان شاهد عدم تحقق آمار قبلی هستیم؛ در واقع رشد فعلی در قیاس با افت شدید و ناگهانی سال ۲۰۲۰ سنجیده می‌شود و در صورت ملاک قرار دادن سال ۲۰۱۹، همچنان آسیب‌ها در روند تجارت قابل تامل هستند. البته روند شتابان رشد تجارت جهانی طبق داده‌های اواخر سه ماهه دوم و اوایل سه ماهه سوم، با کندی مواجه شده است و از شتاب اولیه نیز کاسته شده است. چنین الگویی را می‌توان در تجارت ایران نیز مشاهده نمود؛ در واقع اگرچه تجارت کالایی ایران طی شش ماه نخست سال



جاری با رشد قابل توجهی مواجه شده است، اما این رشد در قیاس با افت تجاری دو سال گذشته متناثر از همه‌گیری و تشدید تحریم‌ها در قالب یک رشد قابل تامل و چشم‌گیر ارزیابی می‌شود. چنانچه سال مبدا را برای مقایسه، سال ۱۳۹۷ در نظر بگیریم که اثرات همه‌گیری و تحریم بر تجارت ایران نمایان نشده بود، رشد فعلی همچنان از آمار تجارت در آن سال عقب‌تر قرار می‌گرفت. بر این مبنا، تجارت در شش ماه نخست سال ۱۴۰۰ در قیاس با دو سال پیش رشد داشته است و در صورت مبنا قرار گرفتن سال ۱۳۹۷، آسیب‌های تجاری موجود همچنان نیاز به ترمیم و تامل بیشتری خواهد داشت.

۹- منابع

۱. آمار تجارت خارجی کشور، گمرک جمهوری اسلامی ایران (<https://www.irica.gov.ir/>)
۲. گزارش اجمالی عملکرد تجاری کشور (مهر ماه ۱۴۰۰)، شش ماهه نخست سال ۱۴۰۰، وزارت صنعت، معدن و تجارت، سازمان توسعه تجارت ایران.
3. CBS World Trade Monitor. (2021, September 24). CPB World Trade Monitor July. Retrieved from CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-World-Trade-Monitor-July-2021.pdf>
4. CPB. (2021, August 25). CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis. Retrieved from CPB Memo: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-World-Trade-Monitor-June-2021.pdf>
5. Department for International Trade. (2021). Global Trade Outlook. London: Department for International Trade. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1017127/global-trade-outlook-september-2021.pdf
6. EY Global. (2021, september 23). The COVID-19 pandemic has increased protectionism. But to what extent is this the latest episode in an ongoing and entrenched global trend? Retrieved from Ernst & Young Global Limited: https://www.ey.com/en_vn/tax/how-a-structured-approach-can-help-businesses-control-trade-activities
7. Jeanrenaud, G., Poitiers, L., & Veugelers, R. (2021, July 20). A world divided: global vaccine trade and production. Retrieved from Bruegel Blog: <https://www.bruegel.org/2021/07/a-world-divided-global-vaccine-trade-and-production/>
8. Kalha, K. (2021, July 7). Why we must remove barriers to trade to achieve vaccine equity. Retrieved from International Federation of Pharmaceutical Manufacturers & Associations: <https://www.ifpma.org/global-health-matters/why->



- we-must-remove-barriers-to-trade-to-achieve-vaccine-equity-step-3 /
9. Macmap. (2021, September 23). Global map of COVID-19 temporary trade measures. Retrieved from Market Access Map: <https://www.macmap.org/en/covid19>
 10. WTO. (2021). COVID-19 AND BEYOND: TRADE AND HEALTH. Geneva: World trade organization. Retrieved from <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/Jobs/GC/251R3.pdf&Open=True>
 11. WTO. (2021). Global trade rebound beats expectations but marked by regional divergences. Geneva: World Trade Organisation. Retrieved from https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr889_e.htm
 12. WTO. (2021). SECOND QUARTER 2021 MERCHANDISE TRADE. Geneva: World Trade Organization. Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/merch_volume_latest.pdf

